जहार वैनतेयश्च चञ्चुना त्रिदिवं गतः ॥
संग्रामश्रमसम्प्राप्ते श्रमवेगप्रधाविते ।
आरूढे वैष्णवं प्राप्ते च्युता शृङ्गतबिन्दवः ॥
सकृत् सन्दूषिते देहे पतितास्तत्र संस्थिताः ।
तस्मात् कालवशाज्जातं दुर्भिक्षं द्वादशाब्दि-
कम् ॥
विमुक्ताः कानने सर्व्वा वृक्षकाण्डप्रतानिकाः ।
तस्माच्च कानने सर्व्वे प्रकटं गहनं गताः ॥
तेषां मध्ये जरायस्तो गतिहीनोऽतिजर्ज्जरः ।
सवष्टिः सरजिह्वस्तः शीर्णदन्तावलीसुखः ॥
सवक्तस्थैः क्षुधापन्नैः ऋषिभिस्तत्र विश्रुतः ।
सोऽपि क्षुधातुरः सर्व्वां पर्य्यटन्नुर्व्वरां महीम् ॥
कुत्रचित् पुण्ययोगेन दृष्टवान् विटपान् शुभान् ।
नीलग्रैवालसङ्घाश्च ग्राहवान् बहुलान्
भुवि ।
क्षुधासंपीडनेनापि भुक्तवान् साहलानपि ॥
यस्मात्तानन्तरे शुष्कान् विटपान् तदनन्तरम् ।
भुक्तवान् कन्दकान् सोऽपि मासमेकं तथा
ऋषिः ॥
पश्चात् सुभिक्षे सञ्जाते सर्व्वे चैकत्र संस्थिताः ।
सोऽपि वृद्धो युवा भूत्वा गतस्तत्र च यत्र ते ॥
तं दृष्ट्वा विस्मयापन्नाः पप्रच्छुः किं कृतं त्वया ।
भोक्तवान् सोऽपि किञ्चित् दया तैः प्रापित-
स्ततः ॥
यत्त्वया खादितं द्रव्यं तदभक्ष्यं द्विजातिभिः ।
दुर्गन्धमपि चित्रञ्च तस्माज्जातं रसोनकम् ॥"
"तेन रसोनकं नाम विख्यातं भुवनत्रये ।
कुक्कुटाण्डनिभं ग्रीष्मे शीर्णपर्णं समुद्धरेत् ॥
मृद्घटे सुनिर्गुप्तं धारयेत्तन्महामते ।
दोषाग्निदर्शनात्तेन म्रियते दीर्य्यते भुवि ॥
वर्षासु शिशिरे चैव कारयेन्मात्रया युतम् ।
रामठं जीरकं हिङ्गु च अजमोदाकटुत्रयम् ॥
घृतसौवर्चलोपेतं वातरोगे विशेषतः ।
मातुलुङ्गरसेनापि मूलानाहे प्रकीर्त्तितः ॥"
इति हारीते कल्पस्थाने तृतीयोऽध्यायः ।
अस्यान्यत् द्विजाभक्ष्यत्वकारणादिकं रसोनशब्दे
द्रष्टव्यम् ।)

रसोपलं, क्ली, (रसवत् पारद इव उपलम् ।) मौक्तिकम् । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

रस्यं, क्ली, (रस+"हविशुचिरसिभ्यः कित् ।" उणा० ३ । १२ । इति यप्रत्ययः ।) द्रव्यम् । इति सिद्धान्तकौमुद्यामुणादिवृत्तिः ॥

रस्यं, क्ली, (रसात् भुक्तान्नादिपरिपाकात् आगतमिति । रस+ यत् ।) रक्तम् । इति शब्दचन्द्रिका । (यथा, महाभारते ।१४।५.०।३२।
"यन्नैव गन्धिनो रस्यं नरूपं स्पर्शशब्दवत् ॥"
रसयुक्ते, त्रि : यथा, भगवद्गीतायाम् । १७ ।८।
"रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः
सात्त्विकप्रियाः ॥")

रस्या, स्त्री, (रसाय हिता । रस+यत् । टाप् ।) राखा । (अस्याः पर्य्यायो यथा,—
"राखा युक्तरसा रस्या सुवहा रसना रसा ।
रसापर्णी च सुरसा सुगन्धा श्रेयसी तथा ॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे ॥)
पाठा । इति राजनिर्घण्टः ॥

रंह, तृ क गतौ । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (अदन्त चुरा०-पर०-सक०-सेट् ।) रंहयति रंहापयति । इति दुर्गादासः ॥

रंहः, [स्] क्ली, (रम+"रमेश्च ।" उणा० ४ । २१३ । इति असुन् हुगागमश्च । "अहि रहिभ्यामसुन् इत्यहो रंह इति धातुप्रदीपः ।" इत्युज्ज्वलः ।) वेगः । तत्पर्य्यायः । तरः २ रयः ३ स्फूर्जः ४ यवः ५ । इत्यमरः ॥ रंघः ६ यवनः ७ । इति तट्टीका ॥ (यथा, रघुः । २ । ३४ ।
"न पादपोन्मूलनशक्ति रंहः
शिलोच्चये मूर्च्छति मारुतस्य ॥")

रह, त्यजि । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट् ।) रहति सुखं दीनः । इति दुर्गादासः ॥

रह, इ ङ गत्याम् । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-आत्म०-सक०-सेट् ।) इ, रंह्यते । इति दुर्गादासः ॥

रह, तृ क त्यागे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (अदन्त चुरा०-पर०-सक०-सेट् ।) रहयति शोकं धीरः । इति दुर्गादासः ॥

रहः, [स्] क्ली, (रमन्तेऽस्मिन् । रह+"हेमे च च ।" उणा० ४ । २१४ । इति असुनप्रत्ययः । हकारस्यात्वादेशः । "रह त्यागे अस्मादसुनि रह इति धातुप्रदीपः ।" इत्युज्ज्वलः ।) निर्ज्जनम् । तत्पर्य्यायः । विविक्तः २ विजनः ३ छन्नः ४ निःशलाकः ५ रहः ६ उपांशुः ७ इत्यमरः ॥ (यथा, रघौ । ३ । ३ ।
"तदानमं न्यस्तसुरभि चितीश्वरः
रहस्युपाश्राय न तस्थिमाययौ ॥")
तत्त्वम् । रतिः । गुह्यम् । इति मेदिनी ॥

रहः, [स्] क्ली, विजनम् । इत्यमरः ॥
"रहो निर्ज्जनेऽपि स्यादहो गुह्ये नपुंसकम् ॥"
इति रभसश्च ॥
"देशादन्यत्र रहोऽयं शब्दान्तरं वाक्ति सुरतवाचकम् ।" इत्युज्ज्वलः । ४ । २१४ ॥)

रहस्यं, त्रि, (रहसि भवम् । रहस्+दिगादित्वात् यत् । इत्युज्ज्वलः । ४ । २१४ ।) गोपनीयम् । रहसि भवम् । इति मेदिनी अमरश्च ॥
रहस्यरोमस्पर्शनिषेधो यथा,—
"न सर्पशस्त्रैः क्रीडेत स्वानि स्वानि न संस्पृशेत् ।
रोमाणि च रहस्यानि नाग्निहेन सदा व्रजेत् ॥"
इति कौर्म्मे १५ अध्यायः ॥

रहस्या, स्त्री, (रहस्य+टाप् ।) नदीभेदः । इति मेदिनी ॥ (यथा, महाभारते ।६।९।९८।
"रहस्यां घृतकुल्यां च सरयूं च नरेश्वर ! ॥")
राखा । पाठा । इति राजनिर्घण्टः ॥

रहितं, त्रि, (रह+क्तः ।) वर्ज्जितम् । यथा,—
"जातसूतकमादौ च अन्ते च मृतसूतकम् ।
गुरोस्तद्रहितं कृत्वा जपकर्म्म समाचरेत् ॥"
इति तन्त्रसारः ॥
अपि च ।
"दिग्भोऽन्दस्वामिरहितो जन्मर्क्षाद्यो भयेषितः ।
भं भवेदन्दवेधेऽत्र योगेऽप्येवं विचिन्तयेत् ॥"
इति जातकपद्धतिः ॥

रा, ल दाने । यद्यपि । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (अदा०-पर०-सक०-अनिट् ।) ल, राति । इति दुर्गादासः ॥

राः, स्त्री, (रा+सम्पदादित्वात् क्विप् ।) विभ्रमः । दानम् । इत्येकाक्षरकोषः ॥ काञ्चनम् । इति शब्दरत्नावली ॥

राः, [रे] पुं, (रा दाने+"राते र्डैः ।" उणा २ । ६६ । इति डैः ।) धनम् । (यथा, भागवते । ३ । २५ । ३८ ।
"आत्मानमनु ये चेह ये रायः पशवो
गृहाः ॥")
स्वर्णम् । इत्यमरः ॥ शब्दः । इति शब्दरत्नावली ॥ (स्त्री, श्रीः । यथा, ऋग्वेदे । १० । १११ । ७ ।
"स चन्नयद्वसुः सूर्य्यं चित्रामस्य केतवो
रामविन्दन् ॥"
"चित्रां नानावर्णां रां रायं श्रियमविन्दन् अलभन्त ।" इति तद्भाष्ये सायणः ॥)

राका, स्त्री, (रा दाने+"ऋदाधारार्त्तिकलिभ्यः कः ।" उणा० ३ । ४० । इति कः । बहुलवचनादेव न ह्रस्वः ।) नदीविशेषः । (सा च शाल्मलीद्वीपस्थानां नदीनामन्यतमा । यथा, भागवते । ५ । २० । १० ।
"तेषु वर्षाद्रयो नद्यश्च सप्तैवाभिज्ञाताः । सुरसः शतशृङ्गो वामदेवः कुन्दः कुमुदः पुष्पवर्षः सहस्रस्रुतिरिति । अनुमती सिनीवाली सरस्वती कुहू रजनी नन्दा राकेति ॥")
कस्तूरीरोगः । नवजातरजःस्त्री । (रावते दीव्यते देवेभ्य हविर्यस्याम् । इति निघण्टुटीकायां देवराजयज्वा । ५ । ५ । २१ ।) सम्पूर्णचन्द्रतिथिः । इति मेदिनी ॥ (यथा, ऋग्वेदे । २ । ३२ । ४ ।
"राकामहं सुहवां सुष्टुतीहुवे
शृणोतु नः सुभगा बोधतुत्मना ॥"
"संपूर्णचन्द्रा पौर्णमासी राका ।" इति सायणः ॥ राक्षसीविशेषः । सा च खरस्य सूर्पणखायाश्च जननी । यथा, महाभारते । ३ । २७३ । ९-८ ।
मार्कण्डेय उवाच ।
"पुलस्त्यस्य तु यः क्रोधादहंदेहोऽभवन्मुनिः ।
विश्रवा नाम सक्रोधः स दैवमनमैक्षत ॥
युयुधे तन्तु सक्रोधं पितरं राक्षसेश्वरः ।
कुबेरस्तत्प्रसादार्थं यतते स्म सदा नृप ! ॥
स राजराजो लङ्कायां निवसन्नरवाहनः ।
राक्षसीः प्रददौ तिस्रः पितुर्वै परिचारिकाः ॥
ताः सदा तं महात्मानं सन्तोषयितुमुद्यताः ।
ऋषिं भरतशार्दूल ! वृत्तशीलविशारदाः ॥